

DARIUSZ MALISZEWSKI
(Poznań)

WYKOPALISKA NA CYPRZE: RAPORT Z ROKU 2007*

Omawiany tom *RDAC* podobnie jak poprzednie zawiera wiele artykułów ujętych w porządku chronologicznym, które prezentują wyniki najnowszych badań terenowych i studiów muzealnych prowadzonych na wyspie. Jak na tak niewielki i w dodatku podzielony kraj – rocznik jest poświęcony tylko stronie greckiej – zdumiewa duża skala prowadzonych tam prac. Wśród 23 autorów dominują badacze z Europy Zachodniej, USA, Cypru i Australii. Nowe kraje Unii Europejskiej reprezentuje tylko autor tej recenzji¹.

W niniejszym szkicu chciałbym odnieść się do kilku artykułów poświęconych badaniom terenowym. Na szczególną uwagę zasługuje drugi raport o najwcześniejszym, preneolitycznym osadnictwie, a mianowicie nadmorskich stanowiskach *Akamas-Aspros* i *Alimman* na zachodzie oraz *Ayia Napa-Nissi Beach* na wschodzie wyspy². Zdaniem autorów, wraz z *Akrotiri-Aetokremmos* są one przykładem wczesnej penetracji wyspy przez grupy epipaleolitycznych łowców-zbieraczy z Lewantu, będącej próbą adaptacji do zmian klimatycznych w młodszym dryasie. Ponadto w przeglądzie wcześniejszej literatury przedmiotu autorzy wskazują na brak, poza nielicznymi wyjątkami, poważniejszego zainteresowania sposobem przemieszczania się i pochodzeniem tych grup. W tym kontekście postulują nawet konieczność podjęcia badań powierzchniowych na wybrzeżu Syrii (nieдалеко Dżeble), jako rejonie występowania tego typu stanowisk, położonym naprzeciw *Ayia Napa-Nissi Beach*³. Należy uzupełnić, że odległość między tymi miejscami w linii prostej wynosi ok. 175 km, a najmniejszy dystans między Cyprzem i Syrią ok. 100 km. Jak się wydaje, długość trasy morskiej była dużym wyzwaniem dla ówczesnych żeglarzy i dlatego warto zwrócić uwagę również na południową Anatolię i północne wybrzeże Cypru.

* *Report of the Department of Antiquities, Cyprus*, Department of Antiquities, Nicosia 2007, VIII + 493 s., 401 il. czarno-białych, 165 il. kolorowych, 65 tabel.

¹ D. Maliszewski, *Neolithic, Chalcolithic and Bronze Age Sites in Northwestern Cyprus: First Assessment*, s. 87–103.

² A. J. Ammerman i in., *More on the New Early Sites in Cyprus*, s. 1–26. Nazwy stanowisk archeologicznych na Cyprze pochodzą od jednostek geograficznych (np. półwysep *Akamas*) lub współczesnych wsi (np. *Ayia Napa*) oraz nazwy pola leżącego w granicach ich terytorium, którą po dywidzie zapisujemy kursywą (np. *Aspros*, *Nissi Beach*).

³ S. 18–21.

Wprawdzie w tej części wyspy nie zarejestrowano dotąd stanowisk epipaleolitycznych, ale dzieli ją znacznie mniejsza odległość od Anatolii (ok. 70 km). Trzeba też dodać, że w pogodne dni wybrzeże północnego Cypru jest dobrze widoczne z południowej Anatolii i *vice versa*, co nie było bez znaczenia w pokonywaniu tej odległości. Ponadto w południowej Anatolii występują dobrze rozpoznane epipaleolityczne kultury Belbaşı i Beldibi, których przemysł kamienny ma swoje analogie na Lewancie. W świetle tego nie należy pomijać napływu epipaleolitycznych łowców-zbieraczy również z Anatolii. Poza tym wspomniane wyżej stanowisko Akrotiri-*Aetokremmos* znajduje się w południowej części Cypru, co sugeruje, że wybrzeże całej wyspy było w polu zainteresowań wczesnych kolonistów. Za możliwością inspiracji z północy przemawiają także elementy syro-cylicyjskie uchwytnie wraz z innymi wpływami w neolicie preceramicznym B na Cyprze. Niestety, ze względu na obecną sytuację polityczną, penetracja północnego wybrzeża wyspy pod kątem zidentyfikowania stanowisk przedneolitycznych jest mało realna.

Podobne zastrzeżenie, wynikające z geograficznego położenia Cypru, budzi także raport z wykopalisk pierwszego stanowiska datowanego na neolit preceramiczny A, które wypełnia lukę w osadnictwie wyspy pomiędzy ok. 10 000 a ok. 8 200 p.n.e.⁴. Zdaniem Carole McCartney wyniki analizy rdzeni i łupanych narzędzi kamiennych z badanego stanowiska wskazują na analogie z materiałami z północnego Lewantu i doliny środkowego Eufratu⁵, ale brak tam, poza lakoniczną wzmianką, odniesienia do Anatolii. Miejmy nadzieję, że następne sezony wykopaliskowo-studyjne przyniosą pogłębioną analizę materiału kamiennego.

Z przeglądu badań w raporcie Georgii Bazemore⁶ można wywnioskować, że jak dotąd najwięcej uwagi poświęcono pochodzącym stamtąd inskrypcjom sylabicznym, natomiast nie podjęto studiów na rzeźbą i plastyką terakotową z wykopalisk w 1910 r.⁷ Warto dodać, że opracowanie tej licznej kategorii zabytków (ponad 2300) z pewnością przyniosłoby wiele nowych ustaleń dotyczących surowców, technik produkcji, stylów, a tym samym identyfikację, poza znanymi z przedstawień Afrodytą, Besem i Dionizosem, innych czczonych tam bóstw. Ponadto analiza stylistyczna tego materiału może wskazać pochodzenie pielgrzymów. Jeśli do tego ktoś jeszcze przestudiuje ponad 550 zabytków z niemieckich badań powierzchniowych w sezonach 1979–1980, ponad 200 obiektów z prospekcji amerykańskiej w 1992 r. oraz ponad 450 z wykopalisk autorki artykułu, to wówczas uzyskamy w miarę pełną rekonstrukcję kultów w Rantidi Forest, w tym ich rangę i zasięg. Wprawdzie w tekście brak datowania plastyki z najnowszych wykopalisk, ale na podstawie ilustracji i analogii z innych rejonów wyspy można ją wstępnie przy-

⁴ C. McCartney i in., *The EENC 2006 Field Season: Excavations at Agia Varvara-Asprokremmos and Survey of the Local Early Holocene Landscape*, s. 27–44.

⁵ S. 34–35.

⁶ G. C. Bazemore, *The Rantidi Forest Excavations. Preliminary Report 1996–2007*, s. 175–192.

⁷ S. 178–180.

pisać okresowi cypryjsko-archaicznemu, za czym również przemawia znaleziona tam ceramika Red-on-Black.

Autorka zwraca uwagę na brak ołtarza zarejestrowanego w 1910 r. we wschodniej części badanego wzgórza, niedaleko budynku kultowego położonego w jego zachodniej części. Następnie opisuje wyciętą z lokalnej skały płytę („a very large slab of conglomerate”) o powierzchni 10 m² i wysokości ok. 2 m, pierwotnie ułożoną w centralnej części wzgórza, ale po przemieszczeniu zlokalizowaną na południowy wschód od tego miejsca⁸. Być może jest to poszukiwany lub jakiś inny ołtarz albo platforma kultowa, ponieważ w wycięcie i transport obiektu na szczyt wzgórza włożono wiele wysiłku i stąd można przyjąć jego specjalne przeznaczenie. Tym bardziej, że w centralnej części wzgórza zlokalizowano również basen ablucyjny.

Bazemore wzmiankuje małe okrągłe wgłębienia w skale o nieznannej funkcji⁹. Trzeba dodać, że na Cyprze często występują one w wychodniach *havary* (wtórna skała wapienna, czyli węglan wapnia CaCO₃) w pobliżu stanowisk chalkolitycznych i z epoki brązu, z czym zetknąłem się w trakcie badań powierzchniowych prowadzonych w ramach Polis-Pyrgos Archaeological Project. Te zarejestrowane przy osadach mogły być stacjonarnymi mortariami, natomiast w sąsiedztwie cmentarzysk są to ślady po rozpoczęciu kucia grobów lub także miejsca służące do przygotowania czegoś potrzebnego do praktyk sepulkralnych (np. ochry). Proponowane interpretacje warto wziąć pod uwagę, ponieważ wcześniej autorka podaje, że badany teren był również zasiedlony w okresie środkowego i późnego brązu¹⁰. Trzeba też uzupełnić, że nieco dalej na północny wschód znajduje się osada chalkolityczna¹¹. Ponadto Bazemore pisze o wielu grobach komorowych, ale niestety w tekście brak ich planów i datowania¹². Te wokół sanktuarium na szczycie porównuje z hypogeum Apolla Hylatesa w Nea Paphos. Natomiast topografia innych grobów, zlokalizowanych na krawędzi doliny rzeki Cha Potami, moim zdaniem wskazuje na ich użytkowanie w pradziejach, co potwierdzają liczne podobne przykłady z rejonu wsi Kouklia, Magounda, Souskiou, Steni i Palathousa, a także wspomniane już ślady wczesnego osadnictwa. Szkoda, że w raporcie nie ma nawet wzmianki o kształcie komór grobowych, co pozwoliłoby na ich wstępne datowanie. Ponadto gdyby udało się je powiązać ze wspomnianą osadą, byłby to kolejny przykład na topograficzne oddzielenie *sacrum* od *profanum*, co było rzadkością w okresie chalkolitu.

Autorce należy pogratulować zainicjowania, pomimo ograniczonych sił i środków, bardzo ambitnego projektu na dużym i niezwykle trudnym, bo wciąż degradowanym przez człowieka terenie. Miejmy nadzieję, że następne sezony wykopaliskowe przyniosą dalsze ustalenia na temat sanktuarium w Rantidi Forest, a w raportach

⁸ S. 186.

⁹ S. 187.

¹⁰ S. 180.

¹¹ S. 176, mapa 1.

¹² S. 187–188.

będzie stosowana nazwa Palaepaphos lub Palaipaphos, której brak w recenzowanym tekście utrudni lekturę osobom mniej obeznanym z archeologią Cypru.

Podsumowując warto zaznaczyć, że prezentowany rocznik został bardzo starannie opracowany graficznie. Ponadto w porównaniu do poprzedniego podwojono liczbę ilustracji czarno-białych, a kolorowych prawie potrojono, co znacznie ożywia tekst i umacnia pozycję *RDAC* jako jednego z najlepiej wydawanych na świecie roczników archeologicznych.

ARGUMENTUM

Censura relationis a Collegio Antiquitatibus Cypriis Curandis anno 2007 publici iuris factae.